

השוואות פוליטיות ודימויים רוסיים בפוליטיקה הרגשית של טוויטר בישראל

רותם לשם

מבוא

אנלוגיות פוליטיות לישראל – ובייחוד כאלה המגייסות דימויים רוסיים – נפוצות בישראל במגוון מרחבי שיח, לרבות ברשתות החברתיות, המהוות זירה מרכזית לעיצוב השיח הפוליטי העכשווי. במאמר זה אנתח את האופנים שבהם אנלוגיות כאלה פועלות ומופצות, ואדון בתפקידן הרגשי.

רוב הדימויים הרוסיים בטוויטר הישראלי מתארים את המציאות באופן ישיר – למשל, "אתמול רוסיה פלשה לאוקראינה"; אבל ענייננו כאן הוא דווקא בדימויים שמטרתם להצביע על קשר מבני של דמיון בין מערכת המושגים הרוסית ובין זו הישראלית, המבוסס על היחסים בין השתיים ועל הדמיון בין אופני התפקוד שלהן. הביטוי הלשוני של אנלוגיה יכול להיות השוואה מפורשת בין שתי מערכות נפרדות (לדוגמה, "התקשורת הישראלית פועלת בדומה לתקשורת הרוסית") או מטפורה הממזגת ביניהן כך שאפשר לראות מערכת אחת באמצעות האחרת (לדוגמה, "נתניהו הוא אוליגרך רוסי") (Wearing 2022). שני סוגי האנלוגיה האלה עומדים במוקד המחקר.

מיקודו של הדיון באופני השימוש באנלוגיות פוליטיות בשיח הציבורי הדיגיטלי, ולא בדיוק ההיסטורי שלהן, נובע מהבנתן כפעולות רטוריות המהוות מרכיב יסוד בתהליכי חשיבה והבניית זהות (Idris 2016). לפי גישה זו, המכונה "הפוליטיקה של ההשוואה", באנלוגיות בין-תרבותיות טמון פוטנציאל כפול: הן עשויות לאפשר סולידריות חוצת גבולות, אך גם לחזק היררכיות ולשטח הבדלים (Stam and Shohat 2013). בחברות הנתונות בקונפליקט מתמשך, כמו בישראל, אנלוגיות פוליטיות מגויסות לרוב לצורך

מאבק אידיאולוגי נוקב על פרשנות המציאות (Dudai 2024). בהקשר הפוליטי-מפלגתי בישראל, האנלוגיות פועלות בתוך חברה מפולגת מבחינה פוליטית ורגשית (Amitai et al. 2025): מצד אחד המחנה של בנימין נתניהו, המורכב מנאמני הליכוד, החרדים והימין המשיחי, ומצד שני האופוזיציה, הכוללת ברובה את הציבור החילוני-ליברלי. השיח הפוליטי ברשתות החברתיות בישראל מבטא מגמת קיטוב דומה, ובטוויטר במיוחד בולטת העוינות ההדרית בין המחנות (Yarchi et al. 2021). בזירה תקשורתית מקוטבת, שבה זהויות פוליטיות נבנות ומעוצבות דרך חוויות רגשיות, עולה ביתר שאת הצורך לבחון את תפקידן של אנלוגיות פוליטיות: כיצד הן מעוררות רגשות, מבטאות שיפוטיות מוסריים ומשמשות מנגנון להנעת תגובה רגשית. באמצעות בחינת האנלוגיות האלה, אני שואל כיצד הן פועלות במדיה החברתית, הן במחנה נתניהו הן בקרב האופוזיציה – לא רק מבחינת התוכן עצמו, אלא גם מבחינת הכוח הפרגמטי והרגשי שיש בהן כדי להפעיל את המשתתפים ולעצב את יחסי הכוח ביניהם.

דוגמה טיפוסית ממחנה נתניהו היא ציוץ של חבר הכנסת דוד אמסלם מהליכוד שממחיש, למרות חזותו הטריטוריאלי, את מנגנוני הפעולה של רגשות פוליטיים במדיה החברתית כיום. שבועות אחדים לפני עלייתה לשלטון של ממשלת נתניהו והימין המשיחי ב־2022, אמסלם צייץ כך:

בזמן שמתעסקים כאן בשטריות ובזוטות, השמאל מתכנן את חורבן המדינה היהודית! בולשביקים אלימים ובריונים, שמנסים לסתום לנו את הפה ולמנוע מאיתנו להצביע בכנסת או להשפיע בכנסת.

פשוט בושה וחרפה.

התשובה המוחצת תהיה בקלפי –

ניצחון הימין, למען עם ישראל, ארץ ישראל ותורת ישראל (ציוץ מ־15.10.2022).

לציוץ צורף קישור לריאיון טלוויזיוני מוקלט שבו אמסלם מרחיב את טענותיו: הוא מציג את "השמאל" השולט כמיעוט קיצוני שמתכנן מהפכה אלימה בשם מרקס וסטאלין (לנין אינו מוזכר בדבריו), בניגוד ל"רצון העם". הציוץ מיועד להפעיל מנעד תחושות: סכנה מיידית, חשד, חוסר אונים מול אי-צדק, ותחושת אחדות.

אמסלם מזמן את דמות הבולשביקים, דימוי נייד ועוצמתי מתוך רפרטואר של דימויים רוסיים במערב. לפי מארק סמית (Smith 2020), דימויים של רוסיה ורוסים במערב עוררו לאורך ההיסטוריה פחד, בוז והתעלמות. שלוש התגובות האלה, המרכיבות את "חרדת רוסיה", מקורן בדימויי ברבריות ועריצות שנוצרו בכתבי מסע מוקדמים והמשכן בדימויים חזותיים כמו "הרוב" ו"הדיונון" – המסמנים איום עולמי – ובדימויי הטרור של המהפכה הבולשביקית ומשטר סטאלין. כך נבנתה תפיסה מתמשכת של רוסיה ככוח תוקפני וחרטני המערער על הסדר העולמי. לצד זאת, בתקופות של שיתוף פעולה

בין רוסיה למערב, ובקרב מי שראו במהפכה הסובייטית הבטחה לסדר חדש, התקיימו גם דימויים חיוביים של רוסיה.

בהקשר הישראלי, דימויים רוסיים עוצבו בתרבות המקומית שהתגבשה בתקופת היישוב (שפירא תשמ"ח). רבים מבני העלייה השנייה והשלישית באו מן התרבות הרוסית וראו עצמם חלק ממנה. הם שלטו בשפה הרוסית, ועולמם הרוחני עוצב לאור הרעיונות המהפכניים של האינטליגנציה הרוסית. המהפכה הבולשביקית עוררה ביישוב בשנות העשרים הזדהות ותקווה לחברה חדשה, ו"הניסוי הסובייטי" שימש מקור השראה אידיאולוגי. בתקופת מלחמת העולם השנייה, כאשר ברית המועצות לחמה לצד בעלות הברית, גברה ההתלהבות מן התרבות הרוסית, והיא באה לידי ביטוי בשירים ובתרבות העממית (חלמיש תשע"ב). עם זאת, בשלהי שנות הארבעים, בעקבות עמדתה האנטי-ציונית של רוסיה הסובייטית והניסיון לנתק את היהודים משורשיהם התרבותיים והדתיים, התרחקה הנהגת היישוב מהברית, ויחסי הידידות פסקו (שפירא תשמ"ח).

עם קום המדינה ובמהלך שנות החמישים הפך הדימוי הבולשביקי בישראל לכלי רטורי ופוליטי מהותי במאבקו של מנחם בגין במפא"י (Bareli 2015). ההשוואה שבדימוי נשענה על ריכוז הכוח של מפא"י ועל שליטתה במשאבים באמצעות ההסתדרות, אף שלמעשה המפלגה פעלה במסגרת דמוקרטית רב-מפלגתית ולא כמשטר טוטליטרי. לאחר מלחמת ששת הימים קיבל השימוש בדימוי זה משנה תוקף על רקע ביטויי האנטישמיות שהחלו להתגלות בברית המועצות, ושאותם זיהו בימין בישראל כמרכיב אינהרנטי באידיאולוגיה הסובייטית (Shapira 2006). כך חוזק הקישור בין השמאל הישראלי ובין דימויים של דיכוי ואיבה ליהודים, והדימוי הבולשביקי נעשה אמצעי לתקיפת השמאל והמרכז ולתיוג מפלגותיהם, שלא בצדק, כמפלגות אוטוריטריות.

משנות השבעים ואילך התרחב השימוש במטפורה זו גם מעבר לימין. פוליטיקאים מהמרכז ומהשמאל החלו להיעזר בה כדי לבקר את הסדר הסוציאלי-דמוקרטי של מפא"י עצמה (Bareli 2015). כך התקבע המיתוס הבולשביקי כמרכיב מרכזי בשיח הפוליטי בישראל, והמשיך להיות פעיל גם בשנות השמונים והתשעים. בעשורים אלו השתלב מיתוס זה בהדרגה עם תפיסה רחבה יותר בימין, שלפיה כל ביטוי של עוינות כלפי מדינת ישראל הוא גלגול חדש של אנטישמיות (Shapira 2006). במסגרת זו נתפסו הבולשביקים – והסובייטים, באופן רחב יותר – כחלק ממערך של אויבים נצחיים, הכולל את העוינות המערבית והערבית. במקביל, במרכז ובשמאל החלה להתפתח הכרה זהירה בכך שהמדיניות הסובייטית כלפי יהודים, לרבות דיכוי ההגירה היהודית לישראל, היא ביטוי של אנטישמיות. בראשית המאה העשרים ואחת המיתוס הבולשביקי לא בלט במיוחד בשיח הציבורי, אך הוא שב והתחזק עם התגברות חוסר היציבות הפוליטית בסוף העשור השני, התקופה המשמשת רקע למחקר זה.

בהקשר הזה, השימוש בדימוי הבולשביקים בציון של אמסלם הוא אנלוגיה פוליטית רבת משמעות: הוא יוצר הקבלה ישירה בין מהפכנים סובייטיים ובין השמאל הישראלי בן זמננו, ומפעיל קונטראציות גלובליות של סמכותנות ואנטישמיות לצד דימויים היסטוריים מקומיים. הציון ממסגר את המרחב הפוליטי בישראל כמאבק בינרי בין זהות יהודית נרדפת ובין כוחות זרים ומסוכנים, ומציג תכנית טמפורלית של סכנה ממשית מפני השיבה של "שלטון השמאל הטוטליטרי". במונחים של ארנסטו לקלאו ושנטל מוף, זהו מופע של אנטגוניזם פופוליסטי: קריסת ההסכמה האזרחית והצבת גבול חד בין ה"עם" ובין אויביו המדומיינים (לקלאו ומוף 2004 [1985]).

הדיכטומיה הזאת איננה רק אידיאולוגית ודתית, אלא גם אתנית. אמסלם, פוליטיקאי מזרחי הידוע באמירותיו הפרובוקטיביות נגד אשכנזים, משתמש בדימוי הבולשביק כדי לבטא נרטיב של עם מושקע הניצב מול האליטה האשכנזית של תנועת העבודה ולהציג את מתנגדי נתניהו כבורשית כיוורשית הישרים של אליטה זו. כך מוצגת האופוזיציה כשליטת המדינה, למרות התבססותו של שלטון נתניהו בישראל בעשורים האחרונים. לפי שאול סתר (2020), זוהי רטוריקה מוכרת של "הימין החדש": שימוש בשפה רגשית ובדימויים חתרניים במטרה להציב את הימין ככוח אנטי-ממסדי, תוך שלילת הביקורת הממסדית עצמה.

הציון מחולל אפוא תחושת אחדות עוינת וחייבור רגשי בין תומכי נתניהו, המושתתים על שילוב בין נרטיב דתי קדוש ובין עוינות עזה כלפי המחנה הנגדי. הציון לא רק מתאר מציאות; הוא גם משמש כפעולה פרפורמטיבית רגשית התורמת להבניית המציאות. הוא מגייס אנלוגיה לבולשביקים כדי לחזק את הרגשות הבולטים במחנה נתניהו, וכך להעצים את תחושת האיום בתוך המחנה ולעודד הצבעה בבחירות.

הדינמיקה הרגשית המורכבת שנחשפה בציון זה אינה ייחודית לאנלוגיית הבולשביקים וגם לא למחנה נתניהו בלבד, ויש למקמה בתוך שדה רחב של השוואות המגייסות דימויים רוסיים בשיח בטוויטר בשני המחנות הפוליטיים. דימויים אלו לעיתים חופפים זה לזה, אך לכל אחד מהם מטען תרבותי ורגשי משלו, המופעל בהתאם להקשר הספציפי של כל ציון. "רוסיה", כדימוי כללי, עשויה לעורר במחנה האופוזיציה נוסטלגיה לתרבות ולאינטליגנציה הרוסית; אך בשני המחנות היא משמשת לעיתים גם סמל לפרימיטיביות, לאנטישמיות עממית ולנטייה היסטורית לשלטון סמכותני ואכזרי מאז ימי הצאר ועד היום. לעומת זאת, דימוי ה"בולשביקים", שכאמור מגויס כיום בעיקר במחנה נתניהו, מתמקד לרוב בהיבטים המהפכניים וביישום האלים של האידיאולוגיה הסוציאליסטית, לרבות התנגדות לציונות, רדיפת מוסדות יהודיים וגם אנטישמיות. הדימוי "סובייטים" חופף בחלקו ל"בולשביקים", אך הוא חוצה מחנות, ומדגיש לרוב את מנגנוני השליטה והבירוקרטיה של משטר דכאני. דמותו של פוטיין

מגלמת את גלגולו העכשווי של דפוס סמכותני רוסי; בשיח הישראלי היא זוכה להאדרה בקרב תומכי נתניהו, שם היא מייצגת מודל מוצלח של מנהיגות לא-ליברלית (Aron and Holland 2024), ואילו במחנה הליברלי היא משמשת תמרור אזהרה. לצד זאת, דימויים כמו "אוליגרך", "קרמלין", "ק.ג.ב." ולעיתים גם "שטאזי" (בהקשר הרחב של המשטר הסובייטי) מופיעים לעיתים רחוקות יותר בשיח בשני המחנות, ומרחיבים את רפרטואר המשמעויות אל תחומי ההון, השלטון והפיקוח. מכלול זה יוצר מערכת דימויים מגוונת אך מובחנת שבה הרוסיות היא מוקד סמלי רב-פנים המשמש לפירוש המציאות הפוליטית המקומית.

מאגר הנתונים ומבנה המחקר

הקורפוס שעליו מבוסס המחקר כולל כעשרה מיליון ציוצים בעברית שפורסמו בטוויטר (X, מיולי 2023) בין ינואר 2017 לאפריל 2023, שנאספו דרך ה-API של טוויטר. כל ציוץ נכנס לקורפוס אם הופיעה בו לפחות מילה אחת מתוך רשימה של יותר מחמישים מילים המשמשות להבעת רגש שלילי, כגון "מפחיד", "מקומם", "מזעזע" או "מבחיל". לצד הטקסט נשמרו כל נתוני המטא, לרבות תאריך, שם משתמש, שפה ומדדי מעורבות (לייקים, ריטוויטים, תגובות). לפיכך, הקורפוס אינו מדגם מייצג של כלל השיח בטוויטר אלא מאגר מובחן של ציוצים עתירי רגשות שליליים. בתוך מאגר כזה, מילים הנושאות מטען רוסי (למשל "סובייטים", "פוטיין" וכדומה) זוכות לנראות רבה יחסית, ותפקידן הרגשי נחשף במסגרת המתח הפוליטי המקומי.

אף שטוויטר משמשת בישראל רק כ-13 אחוזים מהאוכלוסייה הבוגרת (כ-1.27 מיליון חשבונות ב-2023), היא נחשבת זירה מרכזית לשיח פוליטי ולסיקור תקשורת (Laor 2022). הפלטפורמה מכונה "הביצה" של עיתונאים ופוליטיקאים, ותכניה מחלחלים למדיה המסורתית, הגם שהשיח בה נתפס כלא רשמי, חסר צנזורה ולא מאומת. לכן, אפילו ללא מיפוי מכוון, רוב הציוצים בקורפוס עוסקים בשאלות ציבוריות ואקטואליות. מגבלת 280 התווים (שחלה מאז נובמבר 2017; 140 תווים לפני כן) מעודדת סגנון תמציתי הנשען על אותות רגשיים חדים שמטרתם למשוך תשומת לב. מילת הרגש, בהיותה בולטת, הופכת לציר סמלי, ואילו כלי ההפצה (ריטוויט, ציטוט, תגובה) מאפשרים מסגור מחדש המטעין את הטקסט בפרשנות רגשית ומורה לקהל כיצד "ראוי" להרגיש. הציוצים ניתנים להפצה בקלות ברשתות חברתיות אחרות (פייסבוק, וואטסאפ וכדומה) ובאתרי התקשורת המסורתיים באמצעות צילום מסך. חרף מגבלות הקורפוס – ובהן סינון לפי מילים שליליות, תחמת הזמן עד 2023 והטיה מובנית לטובת משתמשים פעילים – הוא משקף דפוסי שיח דומיננטיים המעצבים את התרבות הפוליטית העכשווית, בין היתר באמצעות

קיבוע הדימויים הרוסיים בתוך האווירה הרגשית המקוטבת המאפיינת את הפלטפורמה, הנובעת מאופייה הפוליטי המובהק.

המאמר בנוי משני חלקים המשלימים זה את זה. בחלק הראשון אציג מחקר כמותני העוסק באווירה הרגשית בטוויטר, ואבחן את דפוסי ההתפשטות של ריטוויטים ותגובות הכוללים ביטויי רגש בולטים ואת תדירות הופעתם של דימויים רוסיים בהשוואה למילים אחרות בעלות מטען רגשי גבוה. בחלק השני אציג מחקר איכותני המתמקד בציוצים פופולריים מכל אחד מן המחנות, שבהם מופיעות אנלוגיות הכוללות דימויים רוסיים. את הציוצים האלה אנתח בהקשרם הפוליטי, ואבחן כיצד הדימויים הרוסיים מעובדים רגשית ונרטיבית ביחס לשחקנים ולאירועים פוליטיים מרכזיים.

אווירה רגשית מקוטבת

לפי זיזי פאפאכריסי (Papacharissi 2014), האווירה הרגשית בטוויטר מגולמת בשימוש שעושים המשתמשים בסמלים טעונים רגשית המגולמים כמילים, בהאשגים ובאמוטיקונים המשובצים בציוצים. האווירה הרגשית איננה רק רקע לשיח, אלא תנאי מוקדם להבנתו; היא מהווה תשתית המעצבת את אופן פעולתם של מסרים פוליטיים. הבנתה חיונית לזיהוי התנאים שבהם אנלוגיות פוליטיות יוצרות תהודה רגשית – האופן שבו הן ניזונות ממטען קיים ומתרגמות אותו לנרטיב מוסרי ופוליטי.

בפרק זה אציג ממצאים כמותניים ממבט-על, לשם המחשה כללית של דפוסי שפה ורגש בקורפוס שיסייעו למקם את הניתוח האיכותני של הציוצים בהקשר רחב. ביצעתי שני חישובים: באחד ניתחתי רשתות של ציוצים הכוללים שלושה ביטויי רגש פופולריים שמעוררים מעורבות גבוהה במיוחד ומופיעים בהם דימויים רוסיים, ובשני בחנתי שינוי במעורבות המשתמשים לאורך זמן בציוצים שיש בהם דימויים רוסיים בולטים ("פוטיין", "בולשביק", "סובייטי") בהשוואה למילים בעלות מטען רגשי גבוה ("דמוקרטיה", "פשע", "דיקטטור").¹

ניתוח רשתות מאפשר לבחון כיצד ציוצים מתפשטים בקרב קהילות משתמשים שונות. בדקתי ציוצי ריטוויט, שהם שיתופים של ציוצים קיימים, וציוצי תגובה, שהם תגובות לציוצים קיימים. הציוצים כללו את המילים "בושה", "מדהים" או "מטורף", והם פורסמו לאורך כל תקופת המחקר. יצרתי רשתות שבהן המשתמשים מיוצגים כצמתים, והקשרים

1 המילים אינן מופיעות בהכרח יחד באותם ציוצים, אך הן מופיעות באותה תקופה, באופן שמשקף את נוכחותן המשותפת באווירה הרגשית המשתנה לאורך זמן.

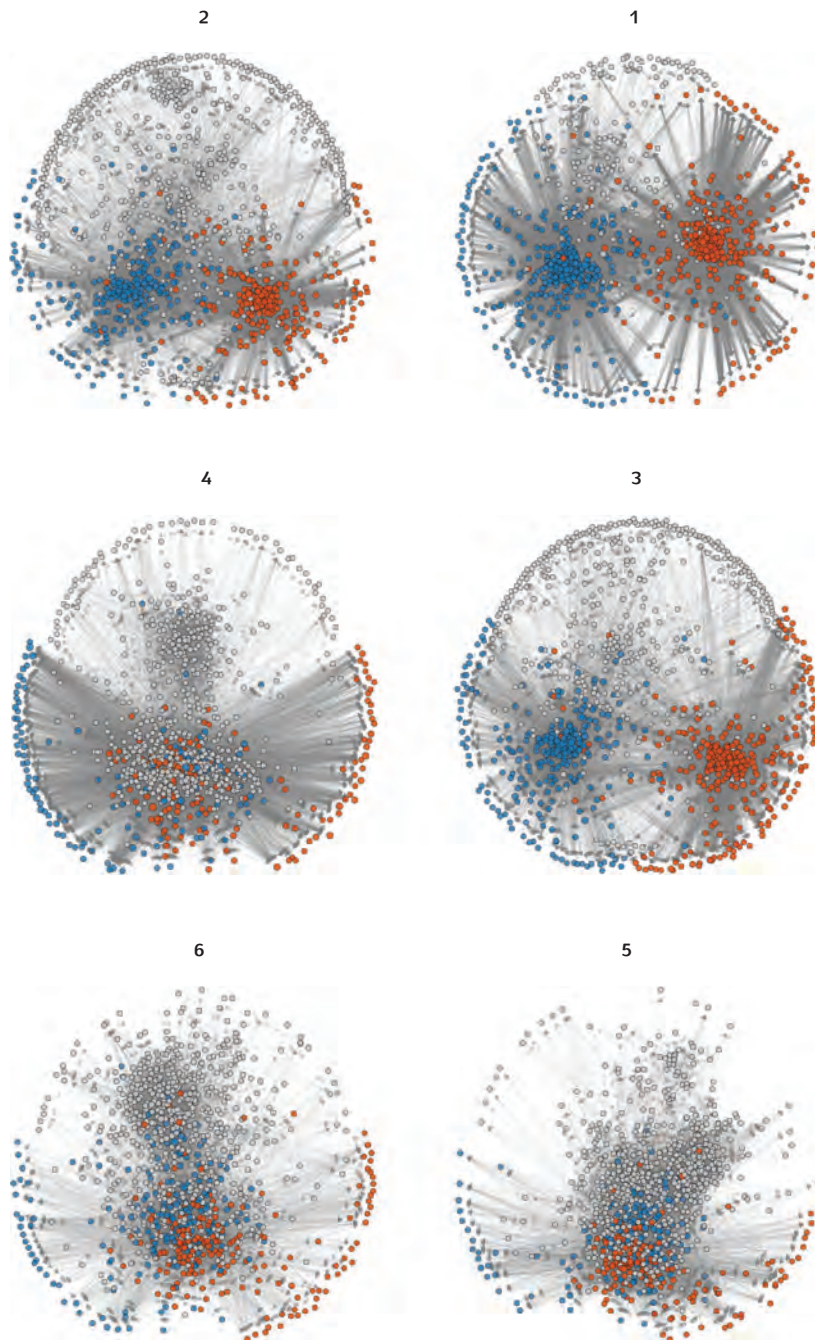
ביניהם הם פעולות הריטוויט או התגובה.² ניתוח זה חושף כיצד ההתבטאות הרגשית של משתמשים דרך ציוצים מהדהדת במרחב הדיגיטלי: האם היא נשארת "כלואה" בתוך מחנה פוליטי אחד או מצליחה לחצות גבולות פוליטיים. תרשימים 1-6 מציגים הדמיות של הרשתות, שתיים עבור כל מילה (ריטוויטים ותגובות). מחנה נתניהו מסומן באדום, מחנה האופוזיציה בכחול, ושאר המשתמשים באפור.

אפשר לראות כי שלושת תרשימי הריטוויטים (1-3) מציגים שני אשכולות מובחנים של צמתים אדומים וכחולים, ואילו צמתים אפורים מצויים בעיקר בשולי הרשת. כלומר, המחנות הפוליטיים מופרדים בכירור; הקווים החוצים את הגבול ביניהם מעטים, ומשתמשים שאינם מזוהים עם אחד המחנות נדחקים לשוליים. לעומת זאת, בשלושת תרשימי התגובות (4-6) יש מרחב מגע מובחן בין האשכולות, והצמתים האפורים נוכחים גם במרכז הרשת – כלומר, יש אזור ביניים צפוף בקשרים, שבו משתמשים משני המחנות וגם משתמשים אחרים מתקשרים זה עם זה באופן אינטנסיבי.

נתונים אלו מלמדים כי ריטוויטים נעים בעיקר בתוך גבולות המחנות הפוליטיים וכמעט שאינם חוצים אותם. מבנה הרשת הנחלקת לשני מחנות משקף קיטוב עמוק, עם אינטראקציות כמעט בלעדיות בתוך כל מחנה והיעדר תקשורת בין המחנות.³ לעומת זאת, מרשתות התגובות אפשר ללמוד כי משתמשים מגיבים זה לזה גם מעבר לגבולות הפוליטיים, לרוב מתוך עימות או ביקורת. כך משתנה גם אופיו הרגשי של השיח: ריטוויטים מבטאים סולידריות והדהוד פנימי, ואילו תגובות מזינות אנטגוניזם ועמדות מתנגשות. כאשר מביאים בחשבון דפוס זה של קיטוב, אפשר להבין טוב יותר את ההקשר שבו מופיעות האנלוגיות עם הדימויים הרוסיים: הן צומחות מתוך שיח שבו ביטויי רגש פוליטיים מהדהדים בתוך המחנות, או מוטחים במחנה הנגדי לצורך עימות.

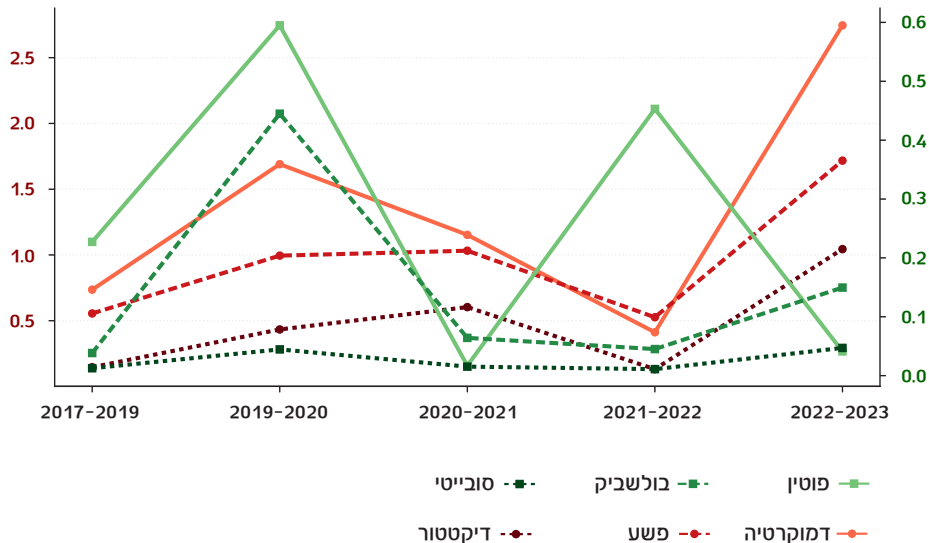
2 זיהוי הקהילות בוצע באמצעות אלגוריתם לוביין (Louvain), והשיוך למחנה פוליטי נעשה על סמך זיהוי עוגנים (anchor users) בעלי שיוך מובהק, וכן על פי קשרים חוזרים בינם ובין משתמשים אחרים. כל רשת הוננה לחישוב מדדים של קיטוב. נוסף על כך יוצרה הדמיה גרפית של הרשת; ההדמיות נבנו על בסיס בחירה נרדומלית של משתמשים מכל רשת, לצורך המחשה ויזואלית של מבנה הקשרים. לא נעשה סינון חשבונות של בוטים או חשבונות חשודים אחרים. הדבר עשוי להטות את התוצאות, אך הוא משקף באופן מדויק יותר את הבולטות והנראות של הציוצים בשיח בפועל.

3 ניתוח הקיטוב ברשתות מבוסס על ארבעה מדדים: מדד דו-שיאיות (bimodality index), שערכו מלמד על החלוקה בין המחנות; מדד E-I, המעיד על אופי דפוסי התקשורת (פנימיים או חיצוניים); יחס תגובות בין המחנות (cross-reply ratio); ומדד אסורטיביות (assortativity), המלמד על הנטייה לתקשורת ברשת פנים-מחנאית או חוץ-מחנאית. בכל רשתות הריטוויטים ניכרת קיטוביות גבוהה (assortativity מעל 0.8 ומדד E-I שלילי מובהק), המעידה על בידול חד בין מחנות פוליטיים. עם זאת, "מדהים" מציג מבנה פחות דואלי (bimodality נמוך יותר), המרמז על תפוצה רגשית רחבה או ניטרלית יותר לעומת "בושה" ו"מטורף". הפערים בין הביטויים קטנים אך עקביים, ומעידים על אחידות יחסית בדפוסי ההפצה.

תרשימים 1-6. הפוסי הפצה של ריטוויטים ותגובות עם ביטויי רגש נפוצים
 1. בושה (ריטוויטים), 2. מדהים (ריטוויטים), 3. מטורף (ריטוויטים)
 4. בושה (תגובות), 5. מדהים (תגובות), 6. מטורף (תגובות)

השוואת רמות המעורבות בציוצים עם דימויים רוסיים לרמות המעורבות בציוצים עם מילים בולטות אחרות בקורפוס מאפשרת להבין כיצד המטען הרגשי של הדימויים ניוון מהקשרם בשיח הפוליטי, ובייחוד מהופעתם בעת ובעונה אחת עם ציוצים אחרים הכוללים מילים נפיצות שמשקפות את קווי השבר בין המחנות.⁴ המדידה בוצעה באמצעות זיהוי תתי-מחרוזות (substrings) בטקסטים של הציוצים. כך למשל, אשכול ציוצים לקסיקלי בולשביקי זוהה על בסיס הערך המשותף "בולשביק", שבעזרתו נשלפו כל ההטיות והנגזרות (כגון בולשביקים, בולשביקיות ועוד).⁵ שיעור המעורבות חושב באופן יחסי, באמצעות חלוקתו בכלל המעורבות בכל הציוצים באותה תקופה. בעזרת ניתוח זה אפשר למפות את היחסים בין מוקדים רגשיים שונים בשיח, ולזהות מתי ובאילו הקשרים מילים מסוימות נעשות נפיצות במיוחד, ובאיזו מידה הן מהדהדות זו את זו במרחב הפוליטי הרגשי של טוויטר.

תרשים 7. שיעור המעורבות בציוצים המכילים דימויים רוסיים לעומת מילים נפיצות אחרות

4 אין כאן הנחה סיבתית שעצם השימוש במילה מסוימת בציוץ גורם למעורבות המשתמשים באותו ציוץ. עם זאת, נוכחותן של מילים מסוימות בציוצים שמציגים מעורבות רבה מצביעה על כך שהן ניצבות במוקד של אינטראקציות שמעוררות רגשות חזקים.

5 שיטה זו עלולה להכניס רעש מסוים לנתונים, אך להערכתי היקפו זניח והוא אינו משפיע על המגמות הכלליות. במרבית המקרים נעשה שימוש במונח חיפוש יחיד, אך כאשר קיימות וריאציות נפוצות שאינן חולקות תתי-מחרוזות, נעשה שימוש בכמה מונחי חיפוש. קיימת חפיפה מסוימת בין הקטגוריות; ציוץ יכול לכלול מילים מכמה אשכולות.

תרשים 7 ממחיש את הדינמיקה המשתנה של המילים לאורך התקופה.⁶ לאחר מערכת הבחירות הסוערת של אפריל 2019 נרשמה עלייה חדה במעורבות סביב מילים שהשימוש בהן בהקשרים פוליטיים עלול להיות שנוי במחלוקת, כמו "דמוקרטיה", "דיקטטור" ו"פשע". על רקע הקיפאון הפוליטי, כישלוננו של נתניהו להרכיב ממשלה ותיקו הפוליטיים שעמדו במוקד השיח הציבורי, מילים אלו תפקדו כציר להבנת המאבק הפוליטי: מצד אחד הן ביטאו ביקורת על שחיתות ופגיעה באמון הציבור, ומצד שני הן שימשו את מחנה נתניהו למסגור משפטו כציד פוליטי. בה בעת נרשמה עלייה בולטת במעורבות סביב דימויים רוסיים כמו "בולשביקים" ו"סובייטים". סמיכות זו איננה מקרית: הדימויים הרוסיים מופיעים לעיתים בצמוד למילים כמו "דמוקרטיה" ו"דיקטטור", ומשמשים להמחשת מאבק על גבולות הלגיטימיות של המשטר והחוק. בשיח של מחנה נתניהו הם שימשו אמצעי רטורי למתקפה על מערכת המשפט והתקשורת, ואילו בשיח האופוזיציה – אם כי בעוצמה מתונה יותר – הם תיארו מגמות של סמכותנות ורדיפת יריבים פוליטיים.

העניין סביב פוטין הגיע לשיא בין 2019 ל-2020, הן בעקבות מעצרה של נעמה יששכר במוסקבה (פוג 2019) הן בעקבות גיוס דמותו בקמפיין "ליגה אחרת" של נתניהו, שבו סימל פוטין מנהיגות חזקה ויציבה בזירה העולמית. דמותו של פוטין נטענה במטענים רגשיים מנוגדים בכל אחד מהמחנות; היא שימשה השראה למחנה נתניהו ואזהרה לאופוזיציה, והמשיכה להדהד לאחר פלישת רוסיה לאוקראינה בפברואר 2022, גם כשהמעורבות סביב שמו פחתה. לאחר בחירות נובמבר 2022, עם שובו של נתניהו לשלטון וההכרזה על "הרפורמה המשפטית", נרשמה קפיצה חדה נוספת במעורבות סביב המילים "דמוקרטיה", "פשע" ו"דיקטטור", ושוב ניכרה תחייה של הדימויים הרוסיים, בעיקר "בולשביקים" ו"סובייטים". סמיכות זו בין השדות מבטאת את עומק הקיטוב הרגשי בשיח הפוליטי, שבו אותן מילים משמשות לעיתים את שני המחנות גם יחד כביטוי לחרדה קיומית מפני דיקטטורה.

הממצאים שהוצגו בפרק זה מניחים אפוא תשתית חשובה להבנת האווירה שמתוכה צומחות אנלוגיות עם דימויים רוסיים בטוויטר הישראלי: הן פועלות בשיח רגשי מקוטב, והן מגיבות בזמן אמת לשינויים פוליטיים בחברה הישראלית שהחריפו את הקיטוב. כעת נבחן מקרוב יותר את מרכיבי השיח הרגשיים שלהן.

6 התרשים מציג את שיעורי המעורבות; שני הצירים האנכיים מציגים טווחים שונים של ערכים. לדוגמה, בציר השמאלי, הערך 2 עבור מילה מסוימת מציין כי שני אחוזים ממעורבות המשתמשים באותה תקופה הוקדשו לציוצים הכוללים מילה זו; בציר הימני, הערך 0.5 עבור מילה מסוימת מציין כי חצי אחוז ממעורבות המשתמשים באותה תקופה הוקדשו לציוצים הכוללים מילה זו.

נרטיבים רגשיים במאבק

אנלוגיות פוליטיות פועלות בטוויטר לא כהיקש לוגי וקוגניטיבי בלבד, אלא כטיעון רגשי המעניק נוכחות לזמנים אחרים בתוך ההווה (Lantz 2021). השוואות פוליטיות מתווכות בין עבר, הווה ועתיד ומעבירות רגשות מנקודת זמן אחת לאחרת, וכך הן מאפשרות לדובר ולציבור "לחוות" את העתיד המדומיין כאילו הוא מתרחש בהווה – תהליך המעצים את הקיטוב הפוליטי הקיים.

האנלוגיות מבצעות פעולת מסגור קריטית, בכך שהן יוצרות מסגרת פרשנית המכתיבה את האופן שבו יתורגמו רגשות לכדי עמדות מוסריות ודחף לפעולה, והתרגום הזה מתווך דרך זהות האנשים המעבדים את האנלוגיות (Kepplinger et al. 2012). למשל, תיאורם של פוליטיקאים מהאופוזיציה כ"בולשביקים אלימים ובריונים" מפעיל סכמה רגשית שלמה בקרב מחנה נתניהו: ההשוואה למשטר הנתפס כדכאני ואנטישמי מיועדת לעורר חרדה קיומית, למסגר את האופוזיציה כאויב טוטליטרי ולגייס הזדהות הגנתית.

סכמות רגשיות אלו אינן מתהוות בחלל ריק. הן נשענות על נרטיבים קולקטיביים המעצבים כל מחנה, סיפורי-על תרבותיים המעניקים להן משמעות ולגיטימציה (אילוז 2023; Hochschild 2018). כך למשל, במחנה נתניהו נהוג להשתמש באנלוגיית הבולשביקים, באופן שהודגם במבוא, כדי להדהד את הנרטיב ההיסטורי של הקורבנות היהודית. נרטיב זה, המעורר חרדה מהשמדה, אינו מוגבל רק למחנה נתניהו; זהו נרטיב מוכר בתרבות הישראלית, והוא מזין את הדימוי של ישראל כמדינה המאוימת תמידית (Penlar 2023). אולם במחנה נתניהו נהוג לגייסו בצורה מסוימת, בהתאם למרכיבי הזהות של המחנה (כגון מעמד, אתניות ושייכות דורית), על מנת לשוות גוון אנטישמי לביקורת על ישראל או על ממשלות נתניהו.

על בסיס תובנות אלו, אציג כעת ניתוח איכותני של ציוצים הכוללים אנלוגיות מבוססות דימויים רוסיים שזכו למעורבות גבוהה במיוחד בתוך כל מחנה פוליטי.⁷ הניתוח מתמקד בשיח הרגשי הכולט בשני המחנות, וחושף את השימושים באנלוגיות ואת תפקידן במסגרת הנרטיבים הדומיננטיים בכל מחנה: קורבנות יהודית, השתקה של העם ואחדות קדושה במחנה נתניהו, לעומת קורבנות הקשורה לזכויות אזרח, פגיעה בשלטון וחוק וסולידריות ליברלית במחנה האופוזיציה. מפאת קוצר היריעה לא אציג דוגמאות החורגות מהשימוש בנרטיבים אלו, אך אין בכך כדי לטעון שדוגמאות כאלה אינן קיימות.

7 עבור כל תקופת בחירות נשלפו מהמאגר כל הציוצים שכללו לפחות דימוי רוסי אחד מתוך רשימת המילים הבאה: רוסי, פוטין, סובייטי, בולשביק, אוליגרך, קרמלין, ק.ג.ב., שטאזי. מבין כלל הציוצים בכל תקופה נבחרו עשרת הציוצים בעלי המעורבות הגבוהה ביותר (סך לייקים, תגובות וריטוויטים). בחירה זו נועדה להבטיח ניתוח של ציוצים בעלי נראות והשפעה רבות יחסית בשיח.

מחנה נתניהו

במחנה נתניהו, השוואות פוליטיות הכוללות דימויים רוסיים מגייסות בעיקר שלושה נרטיבים רגשיים – נרטיב של קורבנות יהודית היסטורית, הרואה ברדיפה אנטישמית תופעה מתמשכת לאורך ההיסטוריה, לרבות בהקשר של ברית המועצות והמהפכה הבולשביקית; נרטיב של השתקת העם, המבטא תחושות הדרה ועוול מוסרי המתעוררות בתוך החברה היהודית עצמה (ומופנות כלפי "השמאל", המזוהה עם מפא"י ההיסטורית בעלת הזיקה לתרבות הרוסית-סובייטית); ונרטיב נוסף של אחדות דתית קדושה, המחבר בין זהות יהודית-דתית ובין הגנה על הקיום היהודי, הטריטוריאלי והרוחני, בארץ ישראל.

בתקופת המשבר הפוליטי החרף, הנרטיבים הללו שימשו תדיר להגברת העוינות כלפי האופוזיציה הליברלית והמוסדות הנתפסים כמזוהים עימה – התקשורת ומערכת המשפט – וגם כלפי פוליטיקאים ששיתפו פעולה עם האופוזיציה או נחשדו בכך. השימוש בנרטיבים נועד לחזק את הגיוס הפוליטי ולדרבן הצבעה למפלגות המחנה. בתקופה שבה האופוזיציה תפסה לזמן קצר את השלטון (ממשלת בנט-לפיד) השיח הקצין אף יותר, ושימש ככלי להפעלת לחץ ציבורי על חברי הקואליציה לפרוש ממנה.

ראשית המשבר הפוליטי בנובמבר 2018, אז פרשו אביגדור ליברמן ומפלגת ישראל ביתנו מממשלת נתניהו הרביעית. המשבר כלל חמש מערכות בחירות רצופות, עד לעליית ממשלת נתניהו השישית. ברקע עמדו החקירות הפליליות נגד נתניהו, שהפכו גלויות בראשית 2017, עם הודעת המשטרה כי הוא נחקר תחת אזהרה בחשד לשוחד, מרמה והפרת אמונים. סיקור תקשורתי אינטנסיבי של הפרשות החרף את הקיטוב הציבורי והעמיק את השסע בין התומכים במשפט ובין המתנגדים לו. נפילת הממשלה ופיזור הכנסת הובילו להקדמת הבחירות, אך שתי מערכות הבחירות העוקבות לא הניבו הכרעה ברורה, וממשלת נתניהו המשיכה לתפקד כממשלת מעבר עד אפריל 2020.

לאחר שתי מערכות בחירות בלתי מוכרעות, ולנוכח הזעם הגובר בליכוד ובמפלגות החרדיות על אביגדור ליברמן, שנתפס כאחראי למבוי הסתום, פרסם העיתונאי החרדי אריה ארליך ציון שבו תיאר כיצד עורך דינו של ליברמן הגיש תלונה נגד שלושה עולים מרוסיה בשל ביקורתם על קמפיין ישראל ביתנו:

רוצים לשמוע מה זו סתימת-פיות בולשביקית שמתבצעת בישראל-2020? תהיו איתי

דקה ותשמעו סיפור מדהים:

נטליה רוטנברג, טטיאנה בלום ומקס ברודסקי הם פעילים חברתיים עולי בריה"מ לשעבר. יחד עם קבוצה גדולה של עולים, הם נחרדו מהמקום האנטישמי שליברמן

מנסה להוביל אליו את החברה דוברת הרוסית בישראל (ציון מ-23.2.2020).

המקרה שאליו מתייחס הציון נוגע למיזם אזרחי שביקש לתרגם לעברית את הקמפיין הרוסי של ליברמן משנת 2019 במטרה לחשוף אותו כהפחדה אנטישמית מפני מדינת

הלכה. בקמפיין זה התחייב ליברמן להדרה מוחלטת של החרדים מהמשלה (Abdulaev), מהלך שתרם להחרפת המשבר הפוליטי. הציון מטעין אירוע משפטי שולי לכאורה בעוצמה רגשית ופוליטית רבה, המתאפשרת לאור מעמדו הייחודי של ליברמן: מהגר מברית המועצות לשעבר ומנהיג ציבור של דוברי רוסית, שנתפס מצד אחד כדמות חזקה ומאימת שרוסיותה מסמנת חריגות וכוחנות (זילברט 2010), ומצד שני כנציג לגיטימי של מהגרים חילונים. המתרחשות המתמשכת בינו ובין החרדים נובעת מבסיס תומכיו, שרבים מהם אינם יהודים על פי ההלכה ומתנגדים לכפייה דתית. בהקשר זה, השימוש של ארליך במונח "אנטישמי" כלפי ליברמן משקף את ההיגיון החרדי שלפיו התנגדות לדת ולמייצגיה כמוה כשנאת יהודים. כך הופך העימות הפוליטי עם מנהיג ישראלי דובר רוסית למאבק על עצם הזהות היהודית.

האנלוגיה ל"סתירת פיות בולשביקית" מעוררת זיכרונות של דיכוי יהודים תחת המשטר הסובייטי ומסגרת את ליברמן, שהיגר לישראל מברית המועצות ב-1978, כרוזן מדכא. מונחים כמו "נחרדו" ו"אנטישמי" יוצרים תחושת חירום, והצגת הקורבנות בשמותיהם המלאים מוסיפה ממד דרמטי ואותנטי. ברובד העמוק, הציון מגייס נרטיבים מוכרים – דריפה אנטישמית והשתקה – אך במהופך: הקורבנות נלחמים באויב מבית, וארליך קורא לתמוך בהם ולהצטרף אליהם בפעולתם האקטיביסטית. כך מתלכדים רגשות של שליחות היסטורית ואחדות דתית להגנה על זהות יהודית מפני איום פנימי.

ב-13 ביוני 2021, לאחר הבחירות שנערכו בחודש מרץ באותה שנה, הושבעה ממשלת בנט-לפיד – הממשלה הראשונה מאז 2009 ללא נתניהו – בקואליציה רחבה שכללה לראשונה מפלגה ערבית (רע"מ). במחנה נתניהו היא התקבלה כבגידה במצביעי "הימין" וכאיום על צביונה היהודי של המדינה. הזעם התעצם כששר המשפטים גרעון סער קידם את "חוק החיפוש", הצעת חירום שאפשרה לשוטרים לערוך חיפוש ללא צו בתנאים מיוחדים במטרה להילחם בגל האלימות בחברה הערבית. על הרקע הזה פרסם פעיל הליכוד משה איפרגן את הציון הבא:

אז אשכרה בחסות גרעון סער שוטרים יכולים לערוך חיפוש בבית של אזרחים ללא צו בית משפט.

אירוע מטורף.

מהו השלב הבא במירוץ לדיקטטורה שהפקיד הסובייטי גורר את כולנו אליה?

ואיך פתאום משתררת כאן שתיקה?

זאת לא סכנה שנהפוך למדינת משטרה. כבר הפכנו.

וכידוע, בחסות השמאל זה הכי קל (ציון מ-18.10.2021).

הציון ממסגר את "חוק החיפוש" לא כצעד משפטי קונקרטי אלא כשלב מתקדם במעבר ל"דיקטטורה". המילה "מטורף" היא ביטוי רגשי המצביע על שלטון החורג מגבולות

ההיגיון וכללי המשחק הדמוקרטיים, שלטון שאיבד את שפיותו ולכן אינו לגיטימי. הקביעה החד-משמעית שלפיה "כבר הפכנו" למדינת משטרה מציגה את השלטון כאויב שהשלים מהפכה טוטליטרית. במסגרת זו, האנלוגיה ל"פקיד סובייטי" והקישור ל"שמאל" אינם מקריים. החשש שמובע כאן אינו מדיקטטורה באופן כללי, אלא מדיקטטורה של השמאל ("בחסות השמאל זה הכי קל"). הציון מפנה אל זיכרון המשטר הטוטליטרי הסובייטי, שבו הבירוקרטיה שימשה מנגנון רדיפה כלפי אזרחים, לרבות אזרחים יהודים. בתוך מערכת המושגים של מחנה נתניהו, שבה האופוזיציה מזוהה כ"שמאל" וכיורשת של "האליטה האשכנזית" הישנה, הטקסט מהדהד באופן מובלע תחושות היסטוריות של רדיפה והדרה – של יהודים ושל מזרחים – אם כי הקישור לנושאים אלו אינו מפורש בציון עצמו. כך הטקסט הופך את תומכי הממשלה מאזרחים לגיטימיים לשותפים למשטר דיכוי, ומעמיד את מתנגדיה כקורבנות העומדים בפני אותו גורל של נרדפים פוליטיים.

ממשלת בנט-לפיד התפרקה ביוני 2022 בעקבות פרישתם של שני חברי כנסת מסיעת ימינה והצטרפותם למחנה נתניהו, וב-1 בנובמבר 2022 נערכו שוב בחירות. התוצאה הייתה קואליציה ימנית-דתית מובהקת בראשות נתניהו. ב-4 בינואר 2023, ימים אחדים לאחר השבעת הממשלה, הציג שר המשפטים יריב לוין את "הרפורמה המשפטית": תוכנית מקיפה לצמצום סמכותו של בית המשפט העליון, שביקשה להעניק לממשלה שליטה במינויי שופטים ובהליכי פסילה של חוקים. המהלך עורר גל מחאה אזרחית חסר תקדים והביא משפטנים בכירים וארגוני חברה אזרחית לפרסם אזהרות חריפות מפני פגיעה חמורה במשטר הדמוקרטי-ליברלי.

בתוך אווירת המחאה הסוערת הצהיר השופט בדימוס עודד מודריק בתוכנית האקטואליה של ערוץ 12 על תמיכתו ב"רפורמה". לדבריו, ריאיון קודם עימו בערוץ 12 נערך באופן שהשמיט את עמדתו, ולפיכך הוזמן שוב כדי להשמיע אותה במלואה. בתגובה להזמנתו פרסם משפיען הרשת חיים אלקסלסי את הציון הבא:

יושבת חבורת בריונים קבועה באולפנים וסותמת פיות לכל מי שמעז לומר דיעה טיפה שונה.

כך מנהל ערוץ 12 את המסע הבולשביקי שלו כנגד עם ישראל במשך למעלה מעשור וכך נוהגת התנועה "לאיכות השלטון" והעומד בראשה. אליהם הצטרף ראש הגילדה הפוליטית אבי חימי. בוש גדולה וכבוד גדול לשופט בדימוס מודריק (ציון מ-20.1.2023).

המונח "בולשביקי" משמש נשק רטורי כפול: מצד אחד הוא מעורר אסוציאציות של משטר טוטליטרי ודיכוי, ומצד שני הוא מסמן את היריבים כ"לא-ישראלים" וכאנטי-לאומיים ("כנגד עם ישראל"). הביטוי "חבורת בריונים קבועה" מצייר דימוי של קבוצה סגורה וכוחנית השולטת בשיח הציבורי, מהלך המציג כל ביקורת על ה"רפורמה" כתוצר של

קונספירציה אליטיסטית. השימוש ב"בושה גדולה" ו"כבוד" יוצר רגע של קתרזיס רגשי: הקורא מוזמן לחוש סלידה מוסרית כלפי "הממסד" ולחוות הזדהות גאה עם הגיבור הבודד (מודריק) העומד מולו. הציון מציג פופוליזם הפוך: בשעה שהמחאה נגד הרפורמה מציגה עצמה כמגינה על הדמוקרטיה, אלקסלסי מציב את תומכי ה"רפורמה" כמגיני חופש הביטוי האמיתיים. זהו מהלך רטורי שמנטרל ביקורת ויוצר אחדות לוחמת בקרב תומכי ה"רפורמה", המוזמנים לראות עצמם כמיעוט הנלחם במערכת מושחתת למען "עם ישראל" האותנטי. בצמתים מרכזיים במשבר הפוליטי, מפרישת ליברמן ועד "הרפורמה המשפטית", לדימוי הבולשביקי הסובייטי יש תפקיד רגשי מהותי במחנה נתניהו. השוואות אלו ממירות תחושות עמומות לנרטיבים קוהרנטיים ופועלות כטריגר רגשי המחבר בין עבר, הווה ועתיד, תוך הפיכת האיום מ"משטר טוטליטרי" של השמאל למוחשי. באמצעות דימוי הבולשביקים מתפרש המאבק הפוליטי בהווה כהמשך של רדיפה יהודית היסטורית, מעמיק את הדה-לגיטימציה של מוסדות המזוהים עם האופוזיציה ומלכד את שלוש תתי-הקבוצות במחנה נתניהו – הליכוד, החרדים והציונות-דתית – סביב אויב משותף. האנלוגיות יוצרות תחושת דחיפות המתורגמת לקריאות לפעולה: הוקעת היריב הפוליטי כאויב והצבעה למחנה נתניהו. כותבי הציוצים, מזרחים ברובם, מגייסים את הדימוי הבולשביקי כדי לקשור בין "השמאל" העכשווי (כלומר כל מי שתומך באופוזיציה) ובין מפא"י ההיסטורית, בעלת הזיקה למהפכנים הרוסים. כך הופכות אנלוגיות כאלה לפעולות זהותיות בעלות מטען רגשי-היסטורי (תחושות של השתקה, עוול וקיפוח) המעמיקות את הפער בין "היהודים האותנטיים" – מזרחים, חרדים ושומרי מסורת – ובין מה שנתפס בעיניהם כאליטה מנוכרת בעלת זיקה תרבותית ואידיאולוגית לרוסיה הסובייטית האנטישמית.

מחנה האופוזיציה

במחנה האופוזיציה, אנלוגיות עם דימויים רוסיים אינן מתכנסות סביב דימוי חזק אחד, כמו הבולשביקים במחנה נתניהו, אלא מגייסות מגוון דימויים מהמציאות העכשווית ברוסיה תחת פוטין, ולעיתים גם מרוסיה הסובייטית. אנלוגיות אלו מתמקדות באופיו המדכא של המשטר הרוסי העכשווי, ברדיפת המתנגדים הפוליטיים, במדיניות האנטי-להט"בית, ובהמשך גם בפלישה לאוקראינה ובמלחמה האלימה שהתפתחה בעקבותיה. דימויים אלו מוקיעים את מחנה נתניהו באמצעות הזנה של תחושת סכנה ואיום, המתעצמת לנוכח תהליכים דומים המתחוללים במדינות לא ליברליות אחרות כמו הונגריה, פולין וטורקיה, וכן עקב החשש שהאווירה הפוליטית הזאת נותנת השראה וגיבוי למחנה נתניהו. בניגוד לרגש הכרוך ברדיפה אנטישמית שמעוררת האנלוגיה הסובייטית במחנה נתניהו, במחנה האופוזיציה תחושת החירום והחרדה הקיומית נובעת מהתגברות כוחם הפוליטי של החרדים והמתנחלים ותפיסתה כהרסנית לליברליזם הישראלי, וכן מהחשש לנוכח השחיתות הפוליטית הגוברת והיחלשות מוסדות המדינה.

אנלוגיות אלו בשיח האופוזיציה ניזונות מאותה אווירה רגשית מקוטבת, וגם הן נועדו להשחיר את המחנה היריב ולהציגו כדכאני, אם כי הנרטיבים שהן מבטאות שונים במהותם. שלושת הנרטיבים הדומיננטיים באופוזיציה הם: נרטיב של קורבנות, המתמקד בפגיעה בזכויות אזרח – בעיקר הגבלת חופש הביטוי – ובפגיעה בשקיפות ובזכות הציבור לדעת; נרטיב של פגיעה בשלטון החוק, המציג את הייבוא המכוון של דפוסים סמכותניים במחנה נתניהו כאיום קיומי על מוסדות המדינה ועל אזרחיה; ונרטיב של סולידריות ליברלית שאינה נובעת בהכרח משיוך דתי או אתני, המציג את אנשי המחנה כשומרי הדמוקרטיה. השוואות שיש בהן דימויים רוסיים בשיח האופוזיציה התבלטו במיוחד לאחר הבחירות במרץ 2020 והתפשטות מגפת הקורונה לישראל. באותה נקודת זמן שררה במחנה זה חרדה מן האפשרות שנתניהו, אף שלא זכה בניצחון ברור בבחירות, ינצל את כוחו בממשלת מעבר כדי להשתלט על מערכת המשפט, לבצר את שלטונו, לבטל את משפטו ולדכא מחאה אזרחית בתירוף של הגבלות הקורונה. אירוע מרכזי שעורר את ההשוואות האלה היה סירובו של יו"ר הכנסת דאז, יולי אדלשטיין, לכנס את מליאת הכנסת כדי לבחור יו"ר חדש, באופן שיעכב את חילופי השלטון. אדלשטיין טען שכינוס כזה עלול לפגוע במגעים להקמת קואליציה ואינו מתאים לשעת חירום. בעקבות עתירות שהוגשו לבג"ץ נקבע כי על אדלשטיין לכנס את המליאה כדי לא לפגוע בעצמאות הרשות המחוקקת ובתקינות ההליך הפרלמנטרי. אדלשטיין, בתמיכת חברים נוספים במחנה נתניהו, סירב להישמע לפסיקת בג"ץ והתפטר מתפקידו. בתגובה למשבר פרסם ולדימיר בליאק, אז חבר מפלגת יש עתיד שטרם נבחר לכנסת, את הציוץ הבא:

יולי אדלשטיין נשוי לאירנה נבזלין, בתו של האוליגרך הרוסי לאוניד נבזלין, אשר הואשם ברוסיה ברצח ונאלץ לברוח לחו"ל.
מדוע? רק כי היה שותפו של מיכאיל חודורקובסקי, יריבו של פוטין.
היום אדלשטיין באופן אירוני פועל במטרה להפוך את ישראל לדיקטטורה.
אדלשטיין בושא.
לעולם לא יהיה נשיא כאן (ציוץ מ-18.3.2020).

הציוץ מיועד לעורר תחושות של בוז וזעם באמצעות אירוניה מוסרית הפונה לביוגרפיה המשפחתית של אדלשטיין. אדלשטיין נשוי לבתו של לאוניד נבזלין, אחד השותפים הבכירים של מיכאיל חודורקובסקי – מבעלי חברת הנפט יוקוס ומן האוליגרכים הבולטים שעלו בעשור שלאחר נפילת ברית המועצות. חודורקובסקי, שכנה אימפריית נפט, היה בין הבודדים שהעזו להביע עמדות ביקורתיות כלפי השלטון ולהתערב בפוליטיקה. הוא תמך במפלגות אופוזיציה כמו יאבלוקו והמפלגה הקומוניסטית, ולפיכך נתפס בעיני הקרמלין כמאיים על שלטונו של ולדימיר פוטין (Gidadhubli 2003). בשלהי 2003 פתח השלטון הרוסי במערכה משפטית נגד חודורקובסקי והאשימו במעילה ובהעלמות מס, ובעקבותיה

הוא נעצר ונכלא, ויוקוס – שהייתה אחת מחברות האנרגיה הגדולות במדינה – הועמדה תחת חקירה ונכנסה לתהליך של הקפאת נכסים. המהלך, שנעשה ערב הבחירות לדומה ולנשיאות, התפרש בידי מבקרים ברוסיה ובמערב כצעד פוליטי שנועד להגביל את השפעתם של האוליגרכים ולבסס את שליטתו של פוטין. גם שותפיו של חודורקובסקי, ובהם נבזלין, נחקרו בפרשה, ונבזלין עזב את רוסיה והתיישב בישראל.

האירוניה שבליאק מציג נוגעת לכך שאדלשטיין – שנישא למשפחה שחוותה באופן אישי את הרדיפה הפוליטית של משטר סמכותני – מואשם כעת בהתנהלות סמכותנית בעצמו. סירובו של אדלשטיין לציית לפסיקת בג"ץ ולכנס את הכנסת, מהלך שנתפס כחתימה תחת הפרדת הרשויות ועיכוב מכוון של חילופי שלטון דמוקרטיים, ממוסגר דרך הפרספקטיבה של "קורבן שהופך לתוקף". הציון מסתיים בהבעת בוז ("בושה") ובנבואה פוליטית שאדלשטיין "לעולם לא יהיה נשיא", המשקפת את עומק הזעם על מה שנתפס כבגידה בדמוקרטיה.

לאחר נפילת ממשלת נתניהו-גנץ ויציאה למערכת בחירות נוספת עלה בשיח הציבורי, במסגרת מאמצים לשמר את שלטון הימין, הרעיון למנות את בנימין נתניהו לנשיא המדינה עם סיום כהונתו של ראובן ריבלין בתפקיד. בתקשורת ובחוגי הליכוד נדונה אף האפשרות לשנות את שיטת הממשל ולהרחיב את סמכויות הנשיא כך שיתאימו לנתניהו. במקביל עלתה השאלה מי יירש את הנהגת הליכוד במקרה שיעבור לתפקיד הנשיא. על רקע זה פרסמה העיתונאית והאקטיביסטית אורלי ברלב את הציון הבא:

הרעיון ההזוי והמסוכן למנות את נתניהו לנשיאות מוגש לציבור באולפנים ללא הסבר על המשמעויות: דרדור ערכי, בושה בינלאומית, נשיאות כמקלט לעבריינים נמלטים, חקיקה פרסונלית, עיוות רצון הבוחר, שינוי משטר לנשיאות נוסח פוטין. התקשורת שמנרמלת את הטירוף הזה מבצעת פשע נגד הדמוקרטיה (ציון מ-5.4.2021).

הציון של ברלב ממסגר את היוזמה למינוי נתניהו לנשיאות כביטוי לקריסה מוסדית כוללת, שבמרכזה כישלון התקשורת בתפקידה כשומרת הסף של הדמוקרטיה. השימוש בלקסיקון של מצב חירום – "הזוי", "מסוכן", "טירוף", "פשע" – יוצר תסריט רגשי של איום קיומי על הדמוקרטיה. הציון מבנה נרטיב כפול: מצד אחד קורבנות של אזרחים שהופקרו על ידי המוסדות האמורים להגן עליהם, ומצד שני קריאה לסולידריות ולהתגייסות אזרחית במקום שומרי הסף הרשמיים שמעלו בתפקידם. באופן הזה, השימוש באנלוגיה למשטר פוטין מיועד ליצור דה-לגיטימציה של נתניהו ותומכיו. בניגוד לשימוש של מחנה נתניהו באנלוגיות ההיסטוריות, ששם הן נשענות על זיכרון קולקטיבי רחוק ועוסקות בממדים מוסריים וזהותיים (כדוגמת אנטישמיות), כאן המסגור מתמקד בהפרה של נורמות אוניברסליות ("פשע נגד הדמוקרטיה") ומגיב לאירועים בזמן אמת. ההקבלה לפוטין, שבאותו יום עצמו פורסם כי חתם על חוק המאריך את שלטונו (Soldatkin and Marrow 2021), ממחישה

את הפער הטמפורלי בין שני המחנות: האופוזיציה מזהה דפוסים עכשוויים של שחיקה דמוקרטית גלובלית, ואילו מחנה נתניהו נתלה בטרואמות היסטוריות. נוכחותם של דימויים רוסיים בשיח בטוויטר גברה בעקבות פלישת רוסיה לאוקראינה בפברואר 2022 ופרוץ המלחמה באירופה, שאירעו בתקופת כהונתה של ממשלת בנט-לפיד. אף שהשיח הציבורי נטה ברובו לתמיכה באוקראינה, נשמעו גם קולות שתמכו בפוטין ובכוחניות שהוא מייצג או הטילו ספק בלגיטימיות של הביקורת עליו. במקביל, הממשלה, ובפרט ראש הממשלה נפתלי בנט, התמודדה עם ביקורת נרחבת על כך שלא נקטה עמדה נחרצת נגד רוסיה. מאחר שבשלב זה נתניהו לא עמד בראש הממשלה, לא בלטו השוואות ישירות בינו ובין פוטין. באופן כללי, בזמן שהאופוזיציה לנתניהו הייתה בשלטון נרשמה ירידה חדה בפעילות תומכיה בטוויטר, שניתן לפרשה כהיחלשותה של תחושת החירום שמניעה פעילות פוליטית מוגברת בטוויטר.

עם פירוק ממשלת בנט-לפיד ביוני 2022 וכניסתו של יאיר לפיד ללשכת ראש הממשלה במסגרת הסכם הרוטציה, החל מייד קמפיין לקראת הבחירות שנקבעו לנובמבר באותה שנה. מחנה נתניהו המשיך במאמצי הדה-לגיטימציה של הממשלה והציג את הסתמכותה על רע"מ, שאותה הגדיר "מפלגה ערבית תומכת טרור", כראיה לאובדן צביונה היהודי של המדינה. ליבת הקמפיין הייתה הצגתה של ממשלת בנט-לפיד כ"ממשלת שמאל" המאיימת על זהותה היהודית של ישראל, אף שבפועל לא נגרם שינוי של ממש במרכיבים היהודיים שלה. באווירה זו דיווחה העיתונות כי חברת הכנסת מירי רגב מהליכוד טענה שלפיד מתכוון למחוק מן ההמנון את המילים "נפש יהודי הומייה". העיתונאי אטילה שומפלבי (ynet) הגיב לטענה זו וכתב, "תמיד מבקשים בהרצאות: תן, תן דוגמאות לפייק ניוז בוטה, גם, חסר עכבות. תן דוגמה חזקה לדיסאינפורמציה סובייטית ברוטלית וחסרת בושה. ואז אני לוחץ על הכפתור, והסלייד נפתח" (ציוץ מ-27.6.2022).

הציוץ של שומפלבי מציג מסגור רגשי של חשיפת שקר פוליטי ("בוטה", "חסר בושה") ודימוי תיאטרלי של הרצאה אקדמית, שממקם אותו כסמכות מקצועית. הוא בונה תסריט של זיהוי תעמולה כתגובה מוסרית הנובעת מניסיון החיים שלו תחת משטר שקר. כך הופכת הביוגרפיה האישית שלו, כיהודי שחי ברומניה הקומוניסטית, לאתוס אזרחי של עדות ואזהרה מפני חדירה של מנגנוני תודעה סמכותניים לשיח הישראלי. יש כאן פעולת דה-לגיטימציה של המחנה הנגדי דרך גיוס הדימוי הרוסי-סובייטי.

הפנייה ל"דיסאינפורמציה סובייטית" מתפקדת לכאורה כהתרעה מפני הידרדרות לדיקטטורה "קלאסית", אולם בפועל היא מצביעה על טקטיקות של ספין המאפיינות דווקא את משטרו של פוטין (Guriev and Treisman 2022) – עיוותים "רכים" של מציאות, שאינם פועלים באמצעות הפחדה אלא באמצעות מה שאפשר לכנותו "הנדסת הזדהות רגשית". מעניין לראות כי במחנה נתניהו הדימוי הבולשביקי מדגיש דווקא כוח וכפייה ברוטלית, באופן שמזכיר את הדיקטטורות של העבר, ואילו בצד האופוזיציוני מושם הדגש על שקר, מניפולציה וספין, סימנים לדפוסים שליטה עכשוויים של המאה העשרים ואחת.

הפער בין הביקורת על טקטיקות "רכות" ובין השימוש בשפה המזהירה מפני דיכוי כמו-סובייטי היסטורי אינו מקרי: האנלוגיה הסובייטית מעניקה עוצמה רגשית לאיום הבלתי מוחשי של מניפולציה תקשורתית, באמצעות זיכרון קולקטיבי של פחד ושליטה טוטלית. דווקא משום שהספין פועל בדרכים בלתי נראות, הדימוי הסובייטי מאפשר למסגרו כסכנה מוחשית ורחופה, וכך הופכת האנלוגיה עצמה לכלי רגשי שמטעין את תחושת האיום במשמעות מוסרית ופוליטית.

בבחירות נובמבר 2022, שהחזירו את נתניהו לשלטון, החלה תקופה שבה האג'נדה הלא ליברלית של הקואליציה יושמה בעוצמה ובקצב מואץ. מעבר ל"רפורמה המשפטית", ניכרו השינויים גם במינויים ובמדיניות התקשורת. חבר הכנסת בועז ביסמוט, לשעבר עורך היומון הימני ישראל היום וחבר כנסת חדש בשורות הליכוד, הגיש את הצעת החוק הראשונה שלו: תיקון לחוק הגנת הפרטיות, האוסר פרסום הקלטה שנעשתה ללא ידיעת המצולם או רשותו. בפועל מדובר בהגבלה על חופש העיתונות, משום שהקלטות סמויות הן כלי עיתונאי נפוץ. ההצעה מבוססת על יוזמה קודמת שכונתה "חוק יאיר נתניהו", שעלתה בעקבות פרסום הקלטת בנו של ראש הממשלה ב-2018 בעת ששהה עם חבריו ברכב בדרך למועדון חשפנות. בתגובה להצעתו של ביסמוט פרסם איש התקשורת אורי שחם (רידלמן) את הציוץ הבא:

אתם מבינים איזה חוק מטורף יאיר נתניהו וביסמוט מעבירים ביום שני הקרוב?
 אסור לתקשורת לפרסם הקלטות של פוליטיקאים.
 מסך הברזל של פוטין. פה אצלנו בישראל. ביום שני הקרוב
 זה לא קדימון. זאת דיקטטורה מוחלטת (ציוץ מ-15.2.2023).

השימוש בביטוי "מסך הברזל של פוטין" לתיאור החוק המוצע מפעיל אנלוגיה מטפורית שעברה מטמורפוזה היסטורית. כפי שמראה פטריק רייט (Wright 2007), הביטוי "מסך הברזל" נולד במאה התשע-עשרה לתיאור מחיצת מתכת שנועדה להגן על הקהל מפני שריפה על הבמה בתיאטרון. מאז הוא התפתח והפך לסמל של חיץ אידיאולוגי ותודעתי בין "העולם החופשי" ל"מזרח הטוטליטרי", במיוחד מאז נאומו של צ'רצ'יל ב-1946 על "מסך הברזל שנפל על אירופה", שביסס את המטפורה ככינוי לכידוד מפני מידע, צנזורה ושליטה בתודעה. בהקשר הישראלי, הציוץ מזהיר שהחוק האוסר פרסום הקלטות יוצר מחסום דומה בצורת מנגנון צנזורה שמנתק את הציבור ממידע ומביקורת שחיוניים לדמוקרטיה. המטפורה נושאת עוצמה רגשית, ומתארת את הצעת החוק כרגע דרמטי של סכנה קיומית לצורך הוקעת נתניהו ותומכיו. השימוש בביטוי "זאת דיקטטורה מוחלטת" מעצים את תחושת הדחיפות ומגייס את הקוראים לתפוס עצמם כקהילה נצורה המתמודדת עם איום על חירותה. מסך הברזל כאן הוא כלי רגשי להצגה של איום וגיוס לפעולה, קריאת השכמה לציבור להכיר בסכנה המאימת על המרחב הציבורי החופשי.

לסיכום, האנלוגיות בשיח האופוזיציה מתייחסות בעיקר למקרים ולתהליכים מן המשטר הפוטיניסטי העכשווי – רדיפת מתנגדים, שחיקה מוסדית, הגבלות על חופש הביטוי ודיסאינפורמציה – ולעיתים מגייסות דימויים סובייטיים להעצמת תחושת ההרתעה. האנלוגיות ממסגרות תהליכים אלו כאיום מידי על חופש הביטוי, זכות הציבור לדעת ושלטון החוק, ובכך בונות תסריט רגשי של דחיפות קיומית ודה-לגיטימציה של היריב. הן קושרות את המתרחש בישראל לדפוסים גלובליים של נסיגת הדמוקרטיה ומשרטטות את הציבור כמי שנדרש לסולידריות ולפעולה אזרחית – מהתנגדות לחקיקה ועד מחאה המונית. אף ששני המחנות מזהירים מפני סכנת דיקטטורה, הם נבדלים באופי הביקורת המוסרית שהם מפנים זה כלפי זה: מחנה נתניהו מייחס לאופוזיציה בגידה בזהות האתנית-דתית (דרך אנטישמיות וניכור מהיהדות), ואילו האופוזיציה מייחסת למחנה נתניהו בגידה בזהות הדמוקרטית-ליברלית (דרך סמכותנות ושחיתות שלטונית). כך יוצר שיח האופוזיציה את דמותו של "המחנה הדמוקרטי" כקואליציה אזרחית רחבה, שאינה מבוססת על שיוך דתי או אתני אלא על הזדהות עם ערכים ליברליים המשותפים לישראלים ממגזרים שונים.

אנלוגיות פוליטיות ומציאויות רגשיות מנוגדות

אנלוגיות פוליטיות בטוויטר שמזכירות דימויים רוסיים אינן רק אמצעי להשוואה בין משטרים; הן מנגנון רטורי למסגור רגשי-מוסרי הממיר תחושות של סכנה, צדק וקורבנות בנרטיבים פוליטיים מובנים. באמצעות חיבור בין דימויים היסטוריים, זיכרונות קולקטיביים ואירועים בהווה, האנלוגיות מגשרות בין זמנים ומרחבים, מעוררות תחושת איום קיומית ומלבות אותה. השוואות פוליטיות אלו מספקות לציבור מסגרות מוסריות ומעשיות, שבהן הרגש משמש ככוח מניע פוליטי ומסמן גבולות זהותיים בין המחנות.

הניתוח ההשוואתי בין המחנות הפוליטיים חושף שתי מפות מאבק חופפות, הן מבחינה מבנית פוליטית הן מבחינה רגשית ותודעתית. שני המחנות מגייסים אנלוגיות סובייטיות כדי להחיות טראומה מקומית של "בולשביקים" אשכנזים, לחבר בין עבר קורבני להווה מאוים ולהציג את עצמו כמגן היהדות האותנטית. לעומתו, האופוזיציה מעגנת את השוואותיה בהווה הפוטיניסטי (ולעיתים גם באותנטיות ביוגרפית של חיים בכרית המועצות), כדי להציג את עצמה כמגינת הדמוקרטיה הליברלית מול מחנה הנתפס כסמכותני ומדכא. כל מחנה מנסח תחושת חירום: מחנה נתניהו מנסח חירום אתני-דתי, ואילו האופוזיציה מנסחת חירום דמוקרטי-ליברלי. בשני המקרים, האנלוגיה משרתת מטרה כפולה: היא מעצבת רגשות מוסריים שליליים כלפי היריב, ומחזקת תחושת צדקנות. כל צד חווה את עצמו כקורבן של משטר דכאני, וממסגר את יריבו כאיום ממשי על הקיום היהודי בישראל.

אפשר לזהות בשני המחנות דפוסים פופוליסטיים, אך הם הפוכים זה לזה (Bugarič 2019). מחנה נתניהו מפעיל פופוליזם סמכותני, המבוסס על דיכוטומיה בין "העם האמיתי" (יהודים, מזרחים, שומרי מסורת) ובין "האליטה האשכנזית", שנתפסת כזרה ומושחתת. הוא מגייס את האנלוגיות הסובייטיות כדי להוקיע את היריב ולתארו כלא יהודי ואף כאנטי-יהודי. האופוזיציה, לעומת זאת, מפתחת פופוליזם ליברלי המעמיד את "האזרחים הדמוקרטים" (לרבות נשים, להט"ב, ערבים ומיעוטים אחרים) מול אליטה של הנהגה חרדית, מתנחלים ובעלי הון המאיימת על שלטון החוק. האנלוגיות לפוטין ולרוסיה העכשווית ממסגרות את המאבק כהגנה מוסרית על הדמוקרטיה הליברלית מפני השתלטות של משטר עוין.

בין האנלוגיות המשמשות את שני המחנות מתבלט הברל בציר הזמן. מחנה נתניהו שואב דימויים של ברית המועצות ומפלגת מפא"י מן העבר, ובונה נרטיב קורבני המציג את ההווה כהמשך ישיר לרדיפת יהודים היסטורית. כך נוצרת תודעה של מאבק מתמשך, המעניקה לעימות הפוליטי עומק רגשי ומוסרי. לעומת זאת, מחנה האופוזיציה ממקד את רוב השוואותיו בהווה הפוליטי של רוסיה תחת פוטין, ומציג השוואה ישירה לתהליכים אנטי-ליברליים עכשוויים כמו שחיקת מערכת המשפט, שליטה בתקשורת ורדיפת מתנגדים. כך יוצרת האופוזיציה תודעה המכוונת לעתיד מאיים שצריך למנוע את התרחשותו. לפי מיקו סלמלה וכריסטיאן פון שווה (Salmela and von Scheve 2018), הסבר אפשרי להבדל הזה קשור להבחנה בין שני מנגנוני רגש: הימין הפופוליסטי פועל מתוך בושה מדוכאת וטינה (ressentiment), שהופכות את הפחדים והחרדות לזעם הניזון מנרטיב של פגיעה מתמשכת ולכן נוטה לעגן את מאבקו בשרשרת של עוולות היסטוריות. לעומת זאת, הפופוליזם הליברלי נשען על בושה שאינה מודחקת ועל השפלה שנגרמת ממדיניות עכשווית, המומרות לזעם ולבוז כלפי הממשלה (Almog-Bar and Cnaan 2025) ולתקווה רפלקסיבית לשיקום המדינה. לכן הוא מתמקד בהווה ובאזהרה מפני עתיד מסוכן, וקורא לפעולה שתמנע את הישנות הדיכוי. יש לציין כי לאחר אירועי שבעה באוקטובר – תקופה שאינה נכללת בקורפוס המחקר – נדמה שאותם מנגנוני זעם ליברלי הוחלשו במסגרתה של "טראומה לאומית", שצמצמה את האפשרות לביקורת על המדינה והפכה את שיח הטראומה הרגשי לכלי דיכוי של חלק מהקולות הביקורתיים בתוך השיח הליברלי בישראל (סער 2024).

מהדינמיקה הזאת נוצר פרדוקס עמוק: השיח הציבורי מתעצב כעימות בין שתי מציאויות רגשיות מקבילות שאינן נפגשות, ואשר כל אחת מהן נטועה בתחושת סכנה, זעם וצדק. האנלוגיות לרוסיה הופכות לאמצעי רגשי נרטיבי המשרת לוגיקה של חירום, שלפיה כל מהלך פוליטי הוא נקודת שבר קריטית. כל מחנה רואה בעצמו את קורבן השקר, האלימות או הבגידה ומכונן סביבו קהילה מגויסת רגשית. יתרה מזו, הקיטוב הרגשי מלווה ביצירת מרחבי תוכן נפרדים שבהם כל מחנה מתחזק את האמת הנרטיבית שלו, ואילו האנלוגיות של היריב נתפסות כעיוותים גסים וחסרי תוקף. באופן הזה, הכלים של השיח

הדמוקרטי משמשים אמצעים להתקפה ולהתגוננות במאבק על עצם הגדרת הדמוקרטיה. מצב זה מגלם את מה שלקלאו ומוף מכנים "הלוגיקה ההגמונית של הפוליטי", מצב שבו ההסכמה הדמוקרטית מותנית בקיום גבולות ואנטגוניזם (לקלאו ומוף 2004 [1985]). עם זאת, כפי שהם מזהירים, כאשר האנטגוניזם הופך מוחלט וכל צד תופס את עצמו כנציג הבלעדי של "העם" ומכחיש את הלגיטימיות של היריב, נשמטת הקרקע מתחת לדמוקרטיה הליברלית, והפוליטיקה ההגמונית גולשת למאבק טוטלי על עצם קיומו של פלורליזם בשדה הפוליטי.

לעומת השוואות פוליטיות אחרות (למשל המקרה של צפון אירלנד; Dudai 2024), האנלוגיות המציינות דימויים רוסיים בטוויטר מתבלטות בחדותן הסמלית, בבהירותן הרגשית וביכולתן ליצור תחושת דחיפות מוסרית. לפיכך הן מתאימות למאפייני השיח הפוליטי במדיום זה, המעצב את מרחב האנלוגיות האפשריות ומכתיב אילו נרטיבים רגשיים יזכו לנראות ואילו יודרו לשוליים. ההשוואות האלה תוחמות את הדמיון הרגשי של המציאות הפוליטית במסגרתם של נרטיבים פופוליסטיים צרים של העבר, ההווה והעתיד – נרטיבים שדוחקים הצידה מנעד רחב של רגשות אחרים, אמביוולנטיים ועמומים יותר, שאינם מקבלים ביטוי בשיח המרכזי (גבעוני 2023). כך מגביל השיח שהאנלוגיות מחוללות את הלגיטימיות להביע רגשות החורגים מהנורמות המקובלות במחנות הפוליטיים העיקריים. כפי שמציע ויליאם רדי (Reddy 1999), חירות רגשית נבחנת לא רק ביכולת לבטא רגשות אלא גם בחופש לנווט ביניהם, לשנות יעדים רגשיים ולהתנסות במבעים המערערים על הסדר הנורמטיבי. כאשר המרחב הציבורי מאפשר להביע רק רגשות מסוימים, הוא מצמצם את האפשרות לניווט זה וממיר את החירות הרגשית במשמעת פוליטית.

יש לסייג ולומר כי המחקר מתמקד בשיח הדומיננטי בטוויטר הישראלי, ואינו כולל שיח שוליים שעשוי להציג אנלוגיות מגוונות יותר. כמו כן, קיים פער בין יוצרי תוכן פעילים לצרכני תוכן פסיביים, ולא ברור עד כמה האנלוגיות המקוונות משפיעות על הקהל הרחב. ולבסוף, המחקר מוגבל לפלטפורמה אחת ולתקופה מוגדרת, ואינו בוחן פלטפורמות אחרות או את יציבות הדפוסים לאורך זמן.

ואף על פי כן, אנלוגיות אלו הן נדבך מרכזי של השיח הפוליטי בימינו, בתקופה של משבר עמוק, ולכן הן אינן רק תוצר של רגשות פוליטיים אלא גם גורם שמעצב אותם. הן מבטאות את הדמיון הפוליטי של ישראל ביחס לעצמה ולרוסיה, בעבר ובהווה – דמיון שמשליך גם על הקהילות דוברות הרוסית בישראל, נושא שלא עסקתי בו במאמר זה. ההשוואות האלה מכתיבות את מפת הזהויות הפוליטיות בזירה המקומית ומשרטטות את גבולות הלגיטימציה של המרחב הדמוקרטי. השאלה היא כיצד בשיח הפופולרי בימינו, ברשתות החברתיות המקוונות ומחוץ להן, אפשר ליצור אנלוגיות חלופיות, כאלה שיחלצו את השיח מהמבוי הסתום של מלחמת זהויות ויסייעו לדמיין אופקים רגשיים אחרים.

היחידה למחקר התרבות, בית הספר למדעי התרבות, אוניברסיטת תל אביב

ביבליוגרפיה

- אילוז, אווה, עם אביטל סיקרון, 2023. רגשות נגד דמוקרטיה: פופוליזם כפוליטיקה של פחד, סלידה, טינה ואהבה, ירושלים ותל אביב: מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד.
- גבעוני, מיכל, 2023. עתיד לשעבר: מדריך תיאורטי לחיים במבוי סתום, חיפה: פרדס.
- זילברט, שלמה, 2010. "ייצוגו של מנהיג פוליטי מהגר בעיתונות מגזרית לעומת עיתונות הרוב", עבודת מוסמך, המחלקה לתקשורת, אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.
- חלמיש, אביבה, תשע"ב. "הנוסטלגיה בהיסטוריה ובהיסטוריוגרפיה הציונית", מאיר חזן ואורי כהן (עורכים), תרבות, זיכרון והיסטוריה בהוקרה לאניטה שפירא: תרבות וזיכרון ישראלי, תל אביב וירושלים: אוניברסיטת תל אביב ומרכז זלמן שזר לחקר תולדות העם היהודי, עמ' 747-765.
- לקלאו, ארנסטו, ושנטל מוף, 2004 [1985]. הגמוניה ואסטרטגיה סוציאליסטית: לקראת פוליטיקה דמוקרטית רדיקלית, בתרגום עידית שורר, תל אביב: רסלינג.
- סער, עמליה, 2024. "הצפה רגשית של הפוליטי", הזמן הזה, 12.2024.
- סתר, שאול, 2020. "פתח דבר: תיאוריה ביקורתית בעידן הימין החדש", תיאוריה וביקורת 52, עמ' 18-5 <https://doi.org/10.70959/tac.52.2020.0518>
- פלג, בר, 2019. "נרחה הדיון במשפט הישראלית שעצורה ברוסיה חמישה חודשים בשל מציאת חשיש בתיקה", הארץ, 25.9.2019.
- שפירא, אניטה, תשמ"ח. ההליכה על קו האופק, תל אביב: עם עובד.
- Abdulaev, Narmina, 2022. "'The Tales of Ali Bibi' and 'The Knight at the Crossroads': Avigdor Lieberman's Campaign in the September 2019 Elections," *Israel Affairs* 28(6), pp. 956–972. <https://doi.org/10.1080/13537121.2022.2134401>
- Almog-Bar, Michal, and Ram Cnaan, 2025. "Volunteer Quitting as a Political Statement and Act of Protest," *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*. <https://doi.org/10.1177/08997640251344942>
- Amitai, Yair, Noam Gidron, and Omer Yair, 2025. "Political Polarization in Israel, 1992–2022", in Gideon Rahat, Noam Gidron, and Michal Shamir (eds.), *The Elections in Israel 2022* (vol. 1), London: Routledge, pp. 21–41. <https://doi.org/10.4324/9781032633299-3>
- Aron, Hadas, and Emily J. Holland, 2024. "Illiberal Leaders in the International Arena: The Case of Hungary and Israel," *The Journal of Illiberalism Studies* 4(2), pp. 59–77. <https://doi.org/10.53483/XCPW3576>
- Bareli, Avi, 2015. "Mapai's Bolshevik Image: A Critical Analysis," *Israel Studies Review* 30(1), pp. 1–19. <https://doi.org/10.3167/isr.2015.300102>

- Bugarič, Bojan, 2019. "The Two Faces of Populism: Between Authoritarian and Democratic Populism," *German Law Journal* 20(3), pp. 390–400. <https://doi.org/10.1017/glj.2019.20>
- Dudai, Ron, 2024. "'Lessons from Northern Ireland' in Israeli Public Discourse: The Politics of Analogies in Conflicted Societies," *Political Studies* 72(1), pp. 285–302. <https://doi.org/10.1177/00323217221103404>
- Gidadhlibi, Raghavenbrarao G., 2003. "Yukos Affair: Putin Attacks Russia's Oil Barons," *Economic and Political Weekly* 38(47), pp. 4949–4952.
- Guriev, Sergei, and Daniel Treisman, 2022. *Spin Dictators: The Changing Face of Tyranny in the 21st Century*, Princeton: Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9780691224466>
- Hochschild, Arlie R., 2018. *Strangers in Their Own Land: Anger and Mourning on the American Right*, New York: The New Press. <https://doi.org/10.2307/jj.26193340>
- Idris, Murad, 2016. "Political Theory and the Politics of Comparison," *Political Theory*. <https://doi.org/10.1177/0090591716659812>
- Kepplinger, Hans Mathias, Stefan Geiss, and Sandra Siebert, 2012. "Framing Scandals: Cognitive and Emotional Media Effects," *Journal of Communication* 62(4), pp. 659–681. <https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.2012.01653.x>
- Lantz, Prins M. V., 2021. "Affecting Argumentative Action: The Temporality of Decisive Emotion," *Argumentation* 35(4), pp. 603–627. <https://doi.org/10.1007/s10503-021-09546-2>
- Laor, Tal, 2022. "Twitter as a Clique: Journalists' Patterns of Twitter Use in Israel," *Online Information Review* 46(1), pp. 40–58. <https://doi.org/10.1108/OIR-07-2020-0324>
- Papacharissi, Zizi, 2014. *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*, Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199999736.001.0001>
- Penslar, Derek J., 2023. *Zionism: An Emotional State*, Chicago: Rutgers University Press. <https://doi.org/10.36019/9780813576121>
- Reddy, William M., 1999. "Emotional Liberty: Politics and History in the Anthropology of Emotions," *Cultural Anthropology* 14(2), pp. 256–288. <https://doi.org/10.1525/can.1999.14.2.256>
- Salmela, Mikko, and Christian von Scheve, 2018. "Emotional Dynamics of Right- and Left-Wing Political Populism," *Humanity & Society* 42(4), pp. 434–454. <https://doi.org/10.1177/0160597618802521>

- Shapira, Anita, 2006. "Israeli Perceptions of Antisemitism and Anti-Zionism," *Journal of Israeli History* 25(1), pp. 245–266. <https://doi.org/10.1080/13531040500503013>
- Smith, Mark B., 2020. *The Russia Anxiety And How History Can Resolve It*, New York: Penguin.
- Soldatkin, Vladimir, and Alexander Marrow, 2021. "Putin Signs Law that Could Keep him in Kremlin until 2036," *Reuters*, April 5.
- Stam, Robert, and Ella Shohat, 2013. "Transnationalizing Comparison: The Uses and Abuses of Cross-Cultural Analogy," In Rita Felski and Susan Stanford Friedman (eds.), *Comparison: Theories, Approaches, Uses*, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, pp. 120–146.
- Wearing, Catherine, 2022. "Allegory, Metaphor, and Analogy," *Journal of Pragmatics* 202, pp. 66–79. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2022.10.014>
- Wright, Patrick, 2007. *Iron Curtain: From Stage to Cold War*, Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/oso/9780199231508.001.0001>
- Yarchi, Moran, Christian Baden, and Neta Kligler-Vilenchik, 2021. "Political Polarization on the Digital Sphere: A Cross-Platform, Over-Time Analysis of Interactional, Positional, and Affective Polarization on Social Media," *Political Communication* 38(1–2), pp. 98–139. <https://doi.org/10.1080/10584609.2020.1785067>